

Keywords: MARSR, UkrSSR, historiography, administrative changes, Transnistrian problem, MSSR.

Садовник А. В. Молдавская Автономная Советская Социалистическая Республика в составе УССР 1924-1940 гг.: к вопросу об исторических предпосылках возникновения Приднестровского конфликта 1989 - 1992 гг.

В статье исследуются актуальные проблемы образования, развития, а также ликвидации Молдавской Автономной Советской Социалистической Республики в контексте современной проблемы Приднестровья. Сделан вывод о том, что исторические корни современной Приднестровской проблемы достигают 20 - 40-х гг. XX в. Именно территориальные изменения без учета этнического состава населения заложили предпосылки Приднестровской проблемы, которая и сегодня остается далекой к решению.

Ключевые слова: МАССР, УССР, историография, административные изменения, Приднестровская проблема, МССР.

Статтю подано до редколегії 19.01.2017 р.

УДК 94: [329.361: 272](47+57)»192»

Р. І. Андрущак

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РАДЯНСЬКОЇ АНТИКАТОЛИЦЬКОЇ ПОЛІТИКИ 20-Х РР. XX СТ.

У даній статті автор досліджує витоки радянської релігійної політики 20-х рр. XX ст. щодо Римо-католицької церкви. Обґрунтовано більшовицьку ідеологічну вмотивованість у боротьбі з Римо-католицизмом та релігією загалом. Проаналізовано праці одного з головних теоретиків марксистського атеїзму, що був ідеологом більшовицької антирелігійної політики.

Ключові слова: радянська влада, Римо-католицька церква, антирелігійна політика, антирелігійна пропаганда, ідеологія, атеїзм, державно-церковні відносини.

У 20-х рр. XX ст. радянська влада активно впроваджувала ідею розбудови атеїстичної держави, в якій місця релігії та церкви не було. У цей час духовне життя віруючих українців зазнало чималих збитків, пов'язаних з насильним впровадженням у свідомість людей воєнничого атеїзму. Окреме місце в більшовицькій антирелігійній політиці 1920-х рр. відводилося саме Римо-католицькій церкві, яка вважалася головною перешкодою в успішному проведенні владою радянської політики польського населення, що в більшості проживало на території Правобережної України.

Метою означеного дослідження є вивчення витоків більшовицької ідеологічної вмотивованості в боротьбі з Римо-католицизмом в 1920-х рр.

З моменту встановлення більшовицької влади, яка з самого початку рішуче була налаштована вести свою подальшу політику в антирелігійному дусі, розпочався період жорстоких гонінь щодо Римо-католицької церкви. На розвиток радянської релігійної політики мали вплив кілька вагомих факторів. З одного боку це була ідеологічна конфронтація між марксизмом та релігією, а з іншого – історичне минуле більшовицької партії, що зробили взаємовідносини між релігією та державою вкрай напруженими. Спочатку, після революції основою релігійної політики більшовиків став принцип «ізоляції релігії та церкви». Проте після прийняття політики НЕПу в 1921 р., влада сконцентрувала свою увагу на «внутрішніх ворогах», тобто на Римо-католицькій церкві, сформувавши в умовах «релігійного НЕПу» 1920-х рр. ефективніший принцип радянської релігійної політики – «розділяй і володарюй». Власне, формування радянської моделі державно-церковних відносин передбачало досягнення основної мети – подолання релігії та релігійного світогляду [1, с. 112]. Існування ж римо-католицького та інших віросповідань не вписувалось в ідеологічну модель комуністичної партії, яка виключала можливість існування світоглядного плюралізму, зокрема, релігії: «Комуністичний лад зможе тільки тоді зацарювати, коли релігія буде остаточно витіснена з розуму пролетаріату» [2, арк. 4].

Римо-католицька церква відігравала важливу роль в Західній Європі, що стало причиною формування наступної моделі її ідеологічного сприйняття: «Католицизм – найреакційніша релігія серед християнських течій, оскільки вона, маючи свої центри закордоном, є зброєю в руках наших ворогів, а її церковники є найкращими фахівцями з оброблення людських душ» [3, арк. 37]. Ворожий характер католицизму радянська влада пояснювала його активним поширенням на народні маси [4, арк. 9]. Більшовики боялися цієї конфесії через «можливість окатоличення Росії і України», розглядаючи її як духовного «поводиря» віруючих, що прагнув

розгромити «антихриста», тобто СРСР [5, арк. 30]. Радянська влада навіть сформувала ідею про «війну», яку Римо-католицька церква вела з більшовизмом [6, арк. 21].

Більшовизм без сумніву був антирелігійним явищем, який мав стати релігійною альтернативою – «зворотньою релігією», або «лжерелігією» [7, с. 3]. Як своєрідне віровчення більшовизм не був толерантним до інших думок, намагався бути розчиненим у всіх сферах життя суспільства, охоплюючи своїм ідеологічним впливом якомога більшу кількість населення для створення « нової моральності » та « нової людини » - « *homosovieticus* » [8, с. 27]. Він, дійсно, претендував бути новою релігією, в якій головним ідеологом мав бути « вождь », тобто В. Ленін, а святими – його соратники та інші теоретики марксизму. Своєю боротьбу більшовизм спрямовував проти християнства – основного ідеологічного ворога, що заважав будівництву нового соціалістичного, а згодом комуністичного суспільного режиму – « раю на землі ». Послідовна ідейна безрелігійність та світоглядний атеїзм стали невід'ємною складовою більшовизму у відношенні до релігійних поглядів та переконань.

Сам атеїзм для радянської влади був не просто запереченням Бога, але й всього « надприродного », зокрема, релігії. Завдання атеїзму полягали в критиці релігії та витісненні її з людської свідомості для формування на погляд радянської влади « правильного світогляду ». Більшовики вважали, що атеїзм був потрібен доти, доки існувала релігія та її послідовники. Зі зникненням релігії потреба у ньому мала відпасти [9, с. 9]. Марксистський атеїзм був своєрідною системою поглядів на світ, які б мали протистояти поглядам релігійним. Це був « войовничий атеїзм », що прагнув шляхом перевлаштування життя людей створити суспільство, в якому існування релігії, зокрема, Римо-католицизму, було б неможливим.

Як наслідок « старого буржуазно-поміщицького ладу » [10, арк. 44], релігія та церква вважалася знаряддям ідеологічного тиску та опорою експлуататорських класів, тобто « ідеологів » різних релігійних організацій [2, арк. 4]. Релігію більшовики постійно порівнювали з наркотиком, який затуманював людську свідомість [11, с. 18]. Її витіснення було не менш пріоритетним завданням ніж ліквідація неписьменності, оскільки сповідування релігії віруючим вважалось ознакою їх відсталості та безкультурності [12, арк. 13]. Більше того, в своїх інструкціях радянська влада прирівнювала боротьбу з релігією до боротьби з алкоголізмом за так званий « новий тверезий побут » [13, арк. 140]. Більшовизм розглядав релігію як культурний спадок минулого, який за жодних обставин не можна було включити в соціалістичну культуру. Звідси робився висновок про те, що релігія і комунізм – явища несумісні, а тому при вихованні комуністів керуватися будь-якими релігійними уявленнями заборонялось [14, с. 23].

Така ідеологічна вмотивованість пояснювалася чітко сформованою антирелігійною доктриною, яка протягом тривалого часу розроблялася провідними теоретиками марксистського атеїзму. Атеїстична спрямованість була властива працям К. Маркса та Ф. Енгельса, які виступали за повну ліквідацію релігії. У своїх творах К. Маркс висловив негативне відношення до релігії як антинаукової та реакційної ідеології. Релігію, як явище, що « неминуче вимирає », критикував в своїх творах й Ф. Енгельс. Їхні атеїстичні погляди лягли в основу релігійного вчення В. Леніна, який не приховував неприязного ставлення до релігійних постулатів. Саме ним було розроблено антирелігійне марксистське вчення про відношення держави до релігії, церкви та віруючих.

У « дореволюційних » працях В. Ленін обережно підходив до висловлювань про релігію і церкву. Критикуючи імперський фабричний закон (1897 р.) « Про скорочення робочого дня на фабриках і заводах та про встановлення святкового відпочинку », В. Ленін звинуватив « християнський уряд » у порушенні своїх релігійних принципів щодо обмеження свят для робітників неправославного віросповідання [15, с. 288]. Він зауважив, що відносно робітників « інославної віросповідання », таких як католицизм, імперський закон дозволяв не святкувати католицькі свята, яких не було в православної церкві. Тому, В. Ленін відзначив факт утискування імперським урядом, римо-католиків [15, с. 289].

У брошурі « Завдання російських соціал-демократів » (1897 р.) В. Ленін виступав проти суспільного устрою, в якому переслідувалася релігія [16, с. 20-21]. Та вже в статті « Аграрна програма російської соціал-демократії » (1902 р.) В. Ленін, з метою ліквідації залишків старих пережитків та суспільного розвитку на селі, пропонував конфісковувати монастирські землі та їх майно [16, с. 39]. Згодом у статті « Самодержавство похитнеться » (1903 р.) В. Ленін розкритикував гасло про віротерпимість Миколи II, мотивуючи це потребою свободи віросповідання для всіх віровчень [17, с. 124], а не тільки для « правлячої церкви » [17, с. 125]. На його погляд кожна людина могла сповідувати, розповсюджувати і змінювати будь-яку віру. Він виступав проти існування правлячої релігії чи церкви, а всі віросповідання мали бути рівними перед законом. Держава фінансово не підтримувала жодну з конфесій, оскільки кошти на її утримання мали сплачувати самі вірячи [17, с. 173]. Як не дивно, але поки-що В. Ленін позитивно ставився до посилення активності духовенства, особливо « іновірців ». Їхнє невдоволення царською релігійною політикою він прагнув використати для повалення влади

Романових [18, с. 218]. У зв'язку з цим В. Ленін, за прикладом «європейських товаришів» пропонував обережно та дружньо ставитися до католиків, забороняючи будь-які дії, що принижували б їхні релігійні погляди [18, с. 289]. У статті «Наші завдання і Рада робітничих депутатів» (1905 р.) В. Ленін обіцяв не виключати з партії за релігійні переконання: «Непослідовні, звісно, і ті робітники, які залишаються християнами і вірять в Бога – але ми не будемо їх виганяти не тільки з Ради, але навіть з партії» [16, с. 56].

У подальших працях В. Ленін піддав жорсткій критиці релігію та церкву. У статті «Соціалізм і релігія», написаній в 1905 р., В. Ленін назвав релігію «одним з видів духовного гніту, що лежить скрізь і всюди на народних масах, задавлених вічною працею на інших, злиднями і самотністю» [19, с. 142]. За його словами: «Релігія є опіум народу», проте даний вираз, який В. Ленін вважав наріжним каменем у вирішенні релігійного питання, належить К. Марксу [20, с. 416]. За В. Леніном: «Релігія - рід духовної сивухи, в якій раби капіталу топлять свій людський образ, свої вимоги на скільки-небудь гідне людини життя» [19, с. 143]. Він вважав, що релігія могла бути приватною справою щодо держави, але ні в якому разі щодо більшовицької партії. Держава не повинна втручатись у справи релігії, так само і релігійні громади не мали бути зв'язані із державною владою. За Леніном кожен міг вільно сповідувати будь-яку релігію або не визнавати жодної, тобто бути атеїстом. Будь-які відмінності між громадянами в їх правах в залежності від релігійних вірувань не допускались. З усіх офіційних документів згадки про те чи інше віросповідання громадян мали знищуватись. Римо-католицькі релігійні громади мали стати вільними, незалежними від влади спілками громадян-однодумців [19, с. 143-144]. В. Ленін вимагав повного відокремлення церкви від держави, а боротьбу з «релігійним туманом» пропонував здійснювати суто ідейною зброєю, тобто антирелігійною пропагандою, яка обов'язково включала і пропаганду атеїзму [19, с. 145]. Щоб така пропаганда мала успіх потрібно було використовувати такі книги і брошури, які б якимось чином підтверджували наявність класових інтересів буржуазних організацій з католицькими релігійними організаціями та їх релігійними поглядами [21, с. 28].

З «Проекту промови з аграрного питання в другій Державній думі» (1907 р.) бачимо, що соціал-демократи вже не поділяли поглядів християнської релігії. Водночас підкреслювалось, що соціал-демократія боролася за повну свободу совісті і відносилась з повагою до релігійних переконань [16, с. 64]. Проте, як і завжди, В. Ленін суперечив сам собі. Він закликав боротись з релігією з метою ліквідації її соціальних коренів [20, с. 418-419]. Боротися з релігійними забобонами, джерелом яких була біднота, він пропонував обережно, не ображаючи релігійних почуттів [22, с. 186].

У статті «Ліквідація ліквідаторства» (1909 р.) В. Ленін першочерговим завданням в подальшій діяльності більшовиків вважав знищення «богобудівництва», яке на його думку було несумісне з марксизмом [16, с. 155-156]. В роботі В. Леніна «Матеріалізм і емпіріокритицизм» (1908 р.) Римо-католицька церква, як один з основних напрямків християнської релігії, була найреакційнішою організацією сучасності, що виступала проти соціалістичного руху, пропагувала релігію серед робітників, відволікаючи їх таким чином від класової боротьби [23, с. 403]. Так поступово формувалося уявлення про католиків як ворогів майбутнього соціалістичного устрою.

У сфері релігійної політики завдання РКП(б), на думку В. Леніна, полягало в тому, щоб не задовольнятися тільки декретованим відокремленням церкви від держави, а рішучими заходами, спрямованими на руйнацію зв'язку між «експлуататорами» і організаторами релігійної пропаганди. Пролетарська диктатура шляхом антирелігійної пропаганди мала б звільнити людей від релігійних забобонів, уникаючи при цьому ображення почуттів віруючої частини населення [24, с. 96; с. 118; с. 453].

Аналізуючи теоретичні засади релігійної політики В. Леніна, можна стверджувати, що єдиної стратегічної лінії щодо Римо-католицької церкви і релігії загалом не існувало. Тактичні кроки залежали від конкретних ситуацій. Радикальні настрої щодо релігії постійно змінювались «обережним» ставленням до віруючих, і навпаки. Проте, його цілковита антирелігійна спрямованість була основою даної політики: «Ми з релігією боролись і боремося посправжньому» [25, с. 146]. «Будь-яка релігійна ідея про всякого «боженьку», всяке кокетування з ним є мерзотою» [26, с. 227], – говорив він. В. Ленін «виховував» комуністів в дусі войовничого матеріалізму, рішуче виступаючи проти примирення науки і релігії. На його думку, кожен комуніст був зобов'язаний вести боротьбу з релігією [27, с. 8]. Крім В. Леніна, основи антирелігійної політики активно закладали його соратники, а саме: М. Калінін, А. Луначарський, Н. Крупська, О. Ярославський, П. Красіков та ін.

Таким чином, комуністична партія одним з головних завдань у сфері релігії вбачала остаточне подолання релігійних поглядів у людській свідомості. Водночас, більшовики чудово розуміли, що це завдання було надзвичайно складним, а його реалізація потребувала багато часу та жорстких зусиль. За теоретичними положеннями, пропаганда атеїзму мала

здійснюватися без порушення прав чи образи почуттів віруючих. Однак такий демократичний принцип свободи совісті залишався лише на папері.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Киридон А. Держава-церква-суспільство: інверсна трансформація в Україні: Монографія / А.М. Киридон. – Рівне: РІС КСУ, 2011. – 216 с.
2. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВО), ф. П-1, оп.1, спр.1643, 61 арк.
3. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО), ф. П-3, оп.1, спр.238, 190 арк.
4. ДАВО, ф. П-1, оп.1, спр.1499, 44 арк.
5. ДАВО, ф. П-51, оп.1, спр.233, 40 арк.
6. ДАВО, ф. П-1, оп.1, спр. 1708, 34 арк.
7. Бердяев Н. Религиозные основы большевизма / Н. Бердяев // Русская свобода. - №16-17. – 1917. – С. 3.
8. Вишковський П. Переслідувана церква. Католики України в часи комуністичного режиму. Католицький Медіа-Центр, 2009. – 320 с.
9. Чертков А. Беседы о религии и атеизме / А. Чертков, В. Комаров. – М., 1975. – 263 с.
10. ДАВО, ф. П-29, оп. 1, спр. 113, 92 арк.
11. Тимофеев В. Ленинские принципы политики в отношении религии, церкви, верующих / В. Тимофеев. – М., 1987 – 64 с.
12. ДАВО, ф. П-29, оп.1, спр.430, 24 арк.
13. ДАВО, ф. П-29, оп.1, спр.419, 245 арк.
14. Олещук Ф. Школа и воспитание активных атеистов. Под редакцией В. Н. Ральцевича. – М. – 1929. – 127 с.
15. Ленин В. И. Полное собрание сочинений.5-е изд. - М.: Издательство политической литературы. – Т.2. – М., 1967. – 677 с.
16. Ленин В. И. об атеизме, религии и церкви. Сборник произведений, писем и других материалов. – М.: Мысль, 1980 – 405 с.
17. Ленин В. И. Полное собрание сочинений.5-е изд. - М.: Издательство политической литературы. – Т.7. – М., 1967. – 622 с.
18. Ленин В. И. Полное собрание сочинений.5-е изд. - М.: Издательство политической литературы. – Т.10. – М., 1967. – 578 с.
19. Ленин В. И. Полное собрание сочинений.5-е изд. - М.: Издательство политической литературы. – Т.12. – М., 1968. – 575 с.
20. Ленин В. И. Полное собрание сочинений.5-е изд. - М.: Издательство политической литературы. – Т.17. – М., 1968. – 655 с.
21. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. 5-е изд. - М.: Издательство политической литературы. – Т.45. – М., 1970. – 729 с.
22. Ленин В. И. Полное собрание сочинений.5-е изд. - М.: Издательство политической литературы. – Т.37. – М., 1969. – 747 с.
23. Ленин В. И. Полное собрание сочинений.5-е изд. - М.: Издательство политической литературы. – Т.18. – М., 1968. – 525 с.
24. Ленин В. И. Полное собрание сочинений.5-е изд. - М.: Издательство политической литературы. – Т.38. – М., 1969. – 578 с.
25. Ленин В. И. Полное собрание сочинений.5-е изд. - М.: Издательство политической литературы. – Т.44. – М., 1970. – 725 с.
26. Ленин В. И. Полное собрание сочинений. 5-е изд. - М.: Издательство политической литературы. – Т.48. – М., 1970. – 543 с.
27. Седюмин А. Законодательство о религиозных культах. / А. Седюмин. – М., 1974 – 96 с.

Andrushchak R.I. Theoretical Principles of Soviet Anti-Catholic Policy in the 1920s

The author explores the sources of Soviet religious policies in 1920s regarding the Roman Catholic Church. The author studies the Bolsheviks' ideological motivation in the fight against Roman Catholicism and religion in general and analyzes the works of one of the main theorists of Marxist atheism who was the ideologue of the Bolsheviks' anti-religious policies.

Keywords: Soviet government, Roman Catholic Church, anti-religious policy, anti-religious propaganda, ideology, atheism, state-church relations.

Андрущак Р.И. Теоретические основы советской антикатолической политики 20-х гг. XX в.

В данной статье автор исследует истоки советской религиозной политики 20-х гг. XX в. относительно Римо-католической церкви. Обоснованно большевистскую идеологическую мотивацию в борьбе с Римо-католицизмом и религией в целом.

.....
Проанализированы работы одного из главных теоретиков марксистского атеизма, который был идеологом большевистской антирелигиозной политики.

Ключевые слова: советская власть, Римо-католическая церковь, антирелигиозная политика, антирелигиозная пропаганда, идеология, атеизм, государственно-церковные отношения.

Статтю подано до редколегії 29.09.2016 р.

УДК 94(430) «19»:368

О.А. Мельничук, Т.А. Мельничук

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В НІМЕЧЧИНІ У 20-Х РР. XX СТ.

У статті висвітлюється розвиток соціального страхування як однієї із провідних організаційно-правових форм соціального захисту робітників і службовців в Німеччині у 20-х рр. XX ст. Аналізується рівень соціального забезпечення найманих працівників у разі настання таких соціальних ризиків, як інвалідність та старість, тимчасова непрацездатність, нещасні випадки на виробництві, безробіття.

Ключові слова: безробіття, застраховані, інвалідність, наймані працівники, нещасні випадки, роботодавці, соціальне страхування, старість, тимчасова непрацездатність.

Німеччина – одна з перших країн світу, в якій наприкінці XIX ст. за ініціативи канцлера Отто фон Бісмарка було запроваджено загальнообов'язкове державне страхування основних видів соціальних ризиків робітників. Окрім зняття соціальної напруги в умовах активізації соціалістичного та робітничого рухів, соціальне законодавство канцлер розглядав як надійний захист від партикуляризму. Таким чином, соціальне примирення мало стати запорукою закріплення територіальної єдності держави. Активний розвиток усіх форм соціального страхування в Німеччині наприкінці XIX – початку XX ст. був перерваний участю країни у Першій світовій війні.

Метою статті є висвітлення теорії та практики соціального страхування в Німеччині у 20-х рр. XX ст.

Загалом практична діяльність страхових кас по забезпеченню німецьких робітників та службовців у разі настання соціальних ризиків у 20-х рр. XX ст. не знайшла належного висвітлення в науковій літературі. Більш системно підійшли до розгляду означеної проблеми німецькі автори. Однак їх праці присвячені, переважно, історії соціального страхування кінця XIX – початку XX ст. [1]. Окремі тенденції розвитку соціального страхування в Німеччині наприкінці XIX – початку XX ст. можна простежити за працями Н. Вигдорчика [2], Б. Данського [3] та Є. Дементьєва [4]. Практичну діяльність страхових кас Німеччини досліджуваного періоду вивчав Ф. Маркузон [5]. Соціальній політиці О. фон Бісмарка присвячена стаття С. Матвєєва та Г. Музиченка [6], в якій автори висвітлюють політичну боротьбу навколо реформ соціального страхування наприкінці XIX ст. та їх значення для подальшого розвитку Німеччини. Основні ж матеріали, що стосувалися практичної діяльності страхових кас, почерпнуто нами із повідомлень співробітників Наукового бюро Наркомату праці СРСР, які вивчали функціонування страхових інститутів в Німеччині для вироблення рекомендацій щодо розвитку радянської системи соціального страхування. Усі ці матеріали були опубліковані на сторінках журналу «Вопросы страхования» упродовж 20-х рр. XX ст.

Поразка Німеччини у Першій світовій війні призвела до занепаду господарського життя, а отже, і нівелювання впливу страхових інститутів. Навіть в період післявоєнної кризи та інфляції 1922-1923 рр. працівники майже не відчували на собі захисну функцію державного страхування. У ці роки німецький соцстрах практично використав усі свої капітали, особливо в області страхування інвалідності [7, с.2]. Лише, починаючи із 1924 р., завдяки плану Дауеса, народне господарство Німеччини поступово відроджувалося, а допомога соцстраху набувала реальної цінності. Внаслідок цього загальні витрати на соціальне страхування збільшилися порівняно із довоєнним часом на 60%, з 1 431 тис. марок в 1913 р. до 2 016 тис. марок в 1924 р. [8, с.26]. У цей рік бюджет соцстраху вдвічі перевищив довоєнний рівень і становив 2 млн. марок. Незважаючи на втрату значної частини промислових областей та скорочення кількості населення, на середину 20-х рр. за кількістю застрахованих Німеччина досягла довоєнного рівня. Так, якщо у 1913 р. в системі усіх видів соціального страхування перебувало 59,7 млн. осіб, то в 1925 р., не враховуючи запровадженого після війни страхування безробітних, – чисельність застрахованих становила 60,9 млн. [7, с.3]. Їх диференціація за основними видами страхування відображена у поданій нижче таблиці.